

KS. KAZIMIERZ MATWIEJUK
Siedlce – Warszawa

PRZEBÓSTWIENIE CHRZCIELNE W TRADYJCJI BIZANTYJSKIEJ

Duchowość bizantyjska ma charakter pneumatologiczny i paschalny¹. Jej fundamentem jest sakrament chrztu. Chrzest sprawia, że zanurzeni w Chrystusa uczestniczą w Jego świętości. Oni w obecnym świecie doświadczają skutków grzechu i są skłonni do jego popełniania, ale są już uzdolnieni do życia wiecznego z Chrystusem. Królestwo Boże, jako antycypacja eschatologicznego spełnienia, jest już dostępne w Ciele Chrystusa. Dlatego bycie w Chrystusie i partycypowanie w życiu Bożym jest „naturalnym” stanem człowieka odkupionego. Dar Bożego życia jest udzielany w sakramentach, czyli misteriach Kościoła².

1. Misterium chrztu

Teologia bizantyjska formalnie nie określała ściśle liczby sakramentów. Teodor Studyta, żyjący w IX w., mówił o sześciu misteriach. Były to: święte „oświecenie” – chrzest, *synaxis* – Eucharystia, święte krzyżmo, święcenia kapłańskie, nadanie mniszey tonsury oraz pochówek. Nauka o „siedmiu sakramentach” pojawia się po raz pierwszy w wyznaniu wiary, którego papież Klemens IV zażądał od cesarza Michała Paleologa w 1267 r. Wyznanie to zostało przygotowane przez teologów łacińskich. Grzegorz Palamas, wielki teolog Kościoła bizantyjskiego, mnich z Athos³

---

¹ http://www.xczerski.diecezja.opole.pl/dat/EastSprituality/spirituality_biz.htm; zob. SZ. ROMAŃCZUK, *To, co wspólne, i to, co różne w prawosławiu i katolicyzmie na przykładzie liturgii*, w: G. HABRAJSKA (red.), *Tekst sakralny. Tekst inspirowany liturgią*, Łódź 1997, s. 11–25.

² Zob. J. MEYENDORFF, *Teologia bizantyjska*, tł. J. Prokopiuk, Warszawa 1984, s. 243–255.

³ Athos, „Święta góra”, znajduje się na półwyspie Ajon Oros — najdalej na wschód wysuniętej części Półwyspu Chalcydyckiego. Najprawdopodobniej już w V w. cesarze bizantyjscy zakładali tu klaszatory. Na pewno w IX w. żyli tu mnisi, którzy schronili się przed prześladowaniami ze strony obrazoburców. Pierwszą wspólnotę zorganizował tu św. Atanazy Atonita przy pomocy cesarza Nikifora II Fokasa. W 980 r., przed rozłamem w Kościele, na górze Athos osiedli benedyktyni z Amalfi. W XI w. powstało tu 10 dalszych klasztorów. Ok. 1142 r. osiedlili się tu mnisi ruscy, a w 1198 r. zbudowali własny klasztor mnisi serbscy. Kiedy w 1821 r. wybuchło powstanie w Grecji przeciwko Turkom, mnisi przyłączyli się do powstania. Po klęsce góra wyludniła się. Odnowa rozpoczęła się od 1830 r. W 1903 r. na „Świętej górze” żyło ok. 3 300 mnichów greckoprawosławnych i prawie 3 500 rosyjskoprawosławnych. Obecnie jest 20 klasztorów, których liczba od 1924 r. ustalona prawem, żyje ok. 1 700 mnichów. Klasztorów na

(† 1359), podkreślał wyłączone i prominentne znaczenie chrztu i Eucharystii. Twierdził, że w tych dwóch misteriach ma swe korzenie zbawienie, ponieważ one rekapi-tulują całą misję Wcielonego Słowa. W ostatnich stuleciach Kościół prawosławny przyjął liczbę siedmiu misterii, zatem: chrzest (*Kreszczenije*), bierzmowanie (*miropomazanije*), Eucharystię (*Ewcharistia*), spowiedź (*ispowied*), kapłaństwo (*swiaszczenstwo*), małżeństwo (*brak*) i namaszczenie świętym olejem (*jeleoswiaszczenije*)⁴.

Chrzest jest pierwszym i istotnym misterium, które stanowi fundament życia chrześcijańskiego. Chrześcijanin poprzez chrzest otrzymuje dobra płynące z wciele-nia, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Chrzest wpisuje na nowo ochrzczo-nemu obraz Boży, który został wypaczony przez skutki grzechu. Ten obraz bywa zniekształcany także po chrzcie przez złe myśli i czyny.

Misterium chrztu, ustanowione przez Chrystusa (Mt 28, 19), włącza człowieka w tajemnicę Jezusa Chrystusa, w Jego życie, śmierć i zmartwychwstanie. Chrzest inicjuje udział w uwielbionym życiu Zmartwychwstałego, czyniąc chrześcijanina częścią przebóstwionego człowieczeństwa Wcielonego Słowa. Włącza jednocześnie we wspólnotę Kościoła, który jest duchowym, mistycznym Ciałem wcielonego Syna Bożego⁵. Wszczepienie we wspólnotę wiary jest podstawą koinonii ze wszystkimi ochrzczoneymi. Jej przymiotami są: trwanie przy Chrystusie oraz bezinteresow-ność i wspaniałomyślność we wzajemnych relacjach z bliźnimi, także współprzeży-wanie radości i trudów życia codziennego. Wcielenie w Kościół jest doświadczaniem codziennego umierania z Chrystusem przez służbę bliźnim i rodzenia się do nowo-go życia przez pogłębianie życia Bożego, otrzymanego w sakramencie powtórnych narodzin. Pomocą w tym jest ascetyczna dyscyplina, życie modlitwy i Eucharystia⁶.

Przez chrzest człowiek staje się istotą „teocentryczną”, ponieważ ma udział w misterium Boga żywego. Tym boskim darem są zaszczytenci zarówno ochrzczeni dorośli, jak i dzieci. Teologia ortodoksyjna podkreśla, że chrzest nie jest tylko na odpuszczenie grzechów, ale jest początkiem nowego życia i stanowi obietnicę jeszcze większych i doskonalszych darów, mianowicie udziału w wiecznej chwale zmartwychwstałego Chrystusa⁷.

Athos nie zamieszkują określone zakony, ale zakonnicy, którzy pragną realizować czuwanie, post, modlitwę i pokutę. Na pierwszym planie znajduje się nie wspólne życie, jak na Zachodzie, ale indywidualna kontemplacja i wysiłek, aby medytacją zbliżyć się do Boga. Wszyscy mnisi gromadzą się dwukrotnie na liturgię: wczesnym rankiem i późnym popołudniem. Dwa razy w tygodniu — we środę i piątek — poszczą. Większość czasu spędzają w samotności (cenobityzm); zob. R. LUDWIG, *Narodziny chrześcijańskiej Europy. Wczesne średniowiecze, 500–999*, w: *Kronika chrześcijaństwa*, Warszawa 1998, s. 124.

⁴ A.C. CALIVAS, *Życie sakramentalne*, w: K. LEŚNIEWSKI, J. LEŚNIEWSKA (red.), *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, Lublin 1999, s. 179.

⁵ E. SMYKOWSKA, *Liturgia prawosławna. Mały słownik*, Warszawa 2004, s. 18.

⁶ CALIVAS, *art. cyt.*, s. 182.

⁷ Zob. B. BOBRINSKOY, *Życie liturgiczne*, tl. J. Dembska, Warszawa 2004, s. 120–125.

2. Liturgia chrzcielna

Obrzęd chrzcielny w Cerkwi prawosławnej składa się z rytów, które w czasach, gdy był powszechny katechumenat, sprawowano oddzielnie w okresie przedchrzcielnym. Jego pierwsza część ma charakter przygotowawczy. Składają się na nią modlitwy o to, by stać się katechumenem. W tej części jest sprawowany egzorcyzm. Następuje też wyrzeczenie się diabła oraz przyjęcie Chrystusa. Recytuje się także nicejski symbol wiary⁸.

Wyrzeczenie się szatana i przyjęcie Chrystusa dokonuje się w formie dialogu między szafarzem sakramentu chrztu i rodzicami chrzestnymi, reprezentującymi chrześniaka. Kapłan pyta ich trzykrotnie: Czy wyrzekasz się szatana i wszelkich spraw jego i wszystkich aniołów jego i wszelkiego służenia jemu i wszelkiej pychy jego? – *Otrycajeszy li sia satany, i wsiech diel jeha, i wsiech anhiel jeha, i wsieho sluzenija jemu, i wsia hordyni jeha?* Chrzestni każdorazowo odpowiadają: Wyrzekam się – *Otrycajusia*. Następnie szafarz pyta trzykrotnie: Czy wyrzekłeś się szatana – *Otreksia li jesi satany?* Chrzestni zapewniają: Wyrzekłem się – *Otrekochsia*. Po wyrzeczeniu się szatana, kapłan pyta trzykrotnie: Czy jednoczysz się z Chrystusem? – *Soczetewajesz li sia Christu?* Jednocześnie – *Soczetewajusia* — odpowiadają chrzestni. Na kolejne pytanie szafarza chrztu: Czy zjednoczyłeś się z Chrystusem? – *Soczetalsia li jesi Christu?* — chrzestni zapewniają: Zjednoczyłem się – *Soczetachsia*. Wreszcie pada pytanie szafarza o wiarę w Chrystusa: Czy wierzysz w Niego? – *I wierujesz li jemu?* Na to pytanie odpowiadają chrzestni: Wierzę w Niego, jako Króla i Boga. – *Wieruju jemu, jako Caru i Bohu*. Następuje recytacja nicejskiego wyznania wiary: Wierzę w jednego Boga, Ojca... – *Wieruju wo jedinaho Boha, Otca*, które kończy się aklamacją: Kłaniam się Ojcu i Synowi, i Świętemu Duchowi, Trójcy współistotnej i niepodzielnej. – *Pokłaniajusia Otcu i Synu i Swiatomu Duchu, Troice jedinosuszcznej i nierazdzielnej*⁹. Liturgia chrzcielna dokonuje się przy chrzcielnicy. A ta, jak tłumaczył katechumenom św. Cyryl Jerozolimski, jest zarazem grobem i łonem, ponieważ w chrzcie dokonuje się umieranie dla grzechu i narodziny do nowego życia. Woda chrzcielna jest skutecznym znakiem grobu i rodzącej matki. Niszczy ona jedno życie i rozpoczyna inne, topi starego człowieka i kształtuje nowego. W kontekście tej prawdy głębokie znaczenie posiada trzykrotne zanurzenie i wynurzenie z wód chrztu. Chrystus przez chrzest uśmierca grzech i rozpoczyna w ochrzczonej życie Boże¹⁰.

W skład obrzędów baptyzmalnych wchodzi: ektenie, modlitwa poświęcenia wody chrzcielnej, by otrzymała moc duchowej płodności, oraz namaszczenie kan-

⁸ CALIVAS, *art. cyt.*, s. 182.

⁹ Zob. *Chrzest prawosławny*, www.cerkiew.pl.

¹⁰ CALIVAS, *art. cyt.*, s. 181.

dydata olejem katechumenów, który jest każdorazowo poświęcany. Namaszczenie tym olejem na czole, uszach, piersiach i rękach jest znakiem uzdrowienia upadłej natury i symbolem mocy Chrystusa.

Szafarzem chrztu jest biskup lub kapłan. W nagłych, nie cierpiących zwłoki przypadkach, może go dokonać diakon lub każdy ochrzczony, zarówno mężczyzna, jak i kobieta. Jeśli szafarzem nie był biskup lub prezbiter, wówczas oni uzupełniają obrzędy chrzcielne przez wygłoszenie odpowiednich modlitw i udzielenie sakramentu bierzmowania — *miropomazania*. Obmycia chrzcielne nie powtarzają, ponieważ chrzest był ważny¹¹.

Szafarz chrzci kandydata, zanurzając go w wodzie i wypowiadając liturgiczną formułę: „Sługa Boży (imię) chrzci się w imię Ojca — Amen. I Syna — Amen. I Ducha Świętego — Amen”. Szafarz chrztu zanurza dziecko w chrzcielnicy, pograżając je całkowicie w wodzie, lub też polewając wodą całe jego ciało. Każdemu zanurzeniu towarzyszy wypowiedzenie imienia kolejnej z Osób Trójcy Świętej. Jeśli katechumen jest chory lub całkowite zanurzenie w wodzie stanowiłoby zagrożenie dla jego życia, wówczas wystarcza wylanie wody na jego głowę. Natomiast trzykrotne zanurzenie jest wymownym znakiem uczestnictwa w trwającym trzy dni pobycie ciała ukrzyżowanego Chrystusa w grobie i udziału w Jego zmartwychwstaniu. Chrzest oznacza mistyczny pogrzeb i zmartwychwstanie z Chrystusem (Rz 6,4-5 i Kol 2,12). Sakramentalna symbolika chrzcielna wymaga zanurzenia, czyli „śmierci” w wodach chrztu oraz ponownego wynurzenia z nich ku zmartwychwstaniu.

Neofita jest przyoblekany w białą szatę. Jest ona symbolem duchowego odrodzenia, nowości życia, królewskiego panowania i przyszłej nieśmiertelności. Biel symbolizuje nie tylko dary chrztu, ale też przypomina neoficie o jego odpowiedzialności za zachowanie zdrowia duchowego i o wierności przyrzeczeniom chrzcielnym.

W tradycji ortodoksyjnej po chrzcie ma miejsce misterium bierzmowania — *miropomazania*. Celebrans namaszcza świętym myronem czoło, oczy, nozdrza, usta, uszy, piersi, ręce i nogi, kreśląc tak, aby na ochrzczonym powstał znak krzyża¹².

¹¹ W Kościele rzymskokatolickim obowiązuje w tej kwestii postanowienie Kodeksu Prawa Kanonicznego (1983), które w kan. 861 § 2 stanowi: „Gdy szafarz zwyczajny jest nieobecny lub ma przeszkodę, chrztu godziwie udziela katecheta albo inna osoba wyznaczona do tej funkcji przez ordynariusza miejsca, a w wypadku konieczności każdy człowiek, mający właściwą intencję. Duszpasterze, zwłaszcza zaś proboszcz, powinni zatroszczyć się o to, aby wierni zostali pouczeni o prawidłowym udzielaniu chrztu”

¹² Myron, krzyżmo, jest mieszaniną oliwy z oliwek, balsamu, wina oraz czterdziestu aromatycznych substancji, symbolizujących pełnię sakramentalnej łaski oraz wielość i różnorodność darów Ducha Świętego. Przygotowanie myronu zaczyna się w Wielkim Poście, a uroczyste jego gotowanie w Wielki Poniedziałek. Biskup zapala pod kotłem ogień, który jest podtrzymywany do Wielkiej Środy przez prezbiterów i diakonów. On też poświęca olej w Wielki Czwartek w czasie Świętej Liturgii. Każdy autokefaliczny Kościół prawosławny ma prawo do przygotowywania i święcenia krzyżma. Patriarchat Konstantynopola, ze względu na honorowy prymat czci i miłości, przygotowuje i rozdziela święte krzyżmo niektórym lokalnym Kościołom prawosławnym; CALIVAS, *art. cyt.*, s. 185.

Namaszczeniu krzyżem towarzyszą słowa: „Pieczęć daru Ducha Świętego — Amen” Dzięki Duchowi Świętemu, który jest Darem dla neofity, dokonuje się odnowienie jego grzesznej natury. Paraklet jest sprawcą wzrostu chrześcijanina na obraz i podobieństwo Boże. Nowo ochrzczony otrzymuje do noszenia mały krzyżyk.

Teraz następuje procesja dookoła chrzcielnicy. Towarzyszy jej śpiew: „Wy bowiem, którzyście zostali ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa. Alleluja” (por. Ga 3,27). Potem czytane są dwie perykopy z Nowego Testamentu. W pierwszej, pochodzącej z Listu do Rzymian (6,3-11), zostaje wyjaśnione znaczenie chrztu. Proklamacja Ewangelii według św. Mateusza (28,16-20) przywołuje nakaz Pana, skierowany do uczniów, aby głosić Dobrą Nowinę wszystkim narodom i udzielać chrztu. Po czytaniach udziela się neoficie Komunii św. We współczesnym Kościele prawosławnym chrzest, bierzmowanie i Komunia św., jako sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia, są udzielane w jednym obrzędzie liturgicznym.

Po obrzędzie komunijnym wybrzmiewa ektenia, po której następuje ostatnia część obrzędów chrzcielnych. Ma ona charakter wyjaśniający. Najpierw szafarz chrztu wyciera gąbką namaszczone części ciała, co oznacza, że widzialne znaki misterium zawierają Bożą rzeczywistość, która stała się już wewnętrzną własnością chrześcijanina. Następnie kładzie ręce na neoficie i dokonuje ścięcia włosów, tzw. tonsurę. Włożenie rąk jest znakiem przekazania mocy Ducha Świętego do walki z szatanem. Strzyżenie włosów zaś jest symbolem oddania się na ofiarną służbę Bogu. A ta polega na posłuszeństwie Jego woli, a nie tylko na ascezie cielesnej. Chrześcijanin ma być gotowy wyrzec się świata z jego pseudowartościami i wiernie służyć Bogu w swojej codzienności¹³.

3. Przygotowanie do chrztu

Kościół ortodoksyjny udziela sakramentu chrztu zarówno dorosłym, jak i dzieciom. Wiek nie odgrywa żadnej roli. Jednak praktyka Cerkwi prawosławnej potwierdza, że normą jest chrzest dzieci. Dzieje się tak ze względu na wiarę rodziców naturalnych dziecka i rodziców chrzestnych, jak również całej wspólnoty, zebranej na celebracji tego misterium. Ona za każdym razem potwierdza swoją wiarę i zobowiązuje się do składania chrześcijańskiego świadectwa.

Kościół prawosławny praktykuje wobec niemowląt trzy obrzędy związane z chrztem. Pierwszy obrzęd dotyczy matki i dziecka w dniu narodzin. Wtedy Kościół modlitwą błogosławi niemowlę i tak antycypuje jego powtórne narodzenie

---

¹³ SMYKOWSKA, dz. cyt., s. 52.

z wody i z Ducha (por. J 3,5). Wyraża też dziękczynienie za szczęśliwe rozwiązanie i radość matki z urodzenia dziecka.

Drugi obrzęd odbywa się ósmego dnia po narodzeniu. Wtedy dziecko otrzymuje imię. Rodzice wybierają zwykle chrześcijańskie imię, które jest wyrazem wspólnoty z ochrzczonymi. W Cerkwi prawosławnej każdy wierny powinien mieć swego świętego patrona. Często rodzice przed chrztem, a niejednokrotnie już przed rejestracją nowonarodzonego dziecka w Urzędzie Stanu Cywilnego, konsultują wybór imienia z kapłanem. Może się bowiem okazać, że wybrane przez nich imię nie znajduje się w cerkiewnym spisie imion — *swiatcy*.

Trzeci obrzęd ma miejsce czterdziestego dnia po narodzeniu. Wówczas dziecko jest przynoszone do cerkwi na wzór Jezusa ofiarowanego w świątyni przez Jego Matkę i św. Józefa. Matka otrzymuje błogosławieństwo, a niemowlę zostaje „ukościelnione”, by pełną wspólnotę z Kościołem otrzymać przez chrzest. Od tej pory matka dziecka może w pełni uczestniczyć w celebracji Eucharystii, Boskiej Liturgii.

Przy chrzcie występują rodzice chrzestni. Są to osoby, które odpowiadają przed Bogiem za swoje duchowe dziecko. Wymaga się, aby przynajmniej jedno z dwojga rodziców chrzestnych było prawosławne. W praktyce stosuje się zasadę, że dla chrzczonego chłopca chrzestny jest prawosławny, a w przypadku chrztu dziewczynki prawosławną winna być chrzestna. Chrzestni powinni znać symbol wiary i rozumieć obrzędy sakramentu chrztu.

Datę i miejsce chrztu uzgadnia się z proboszczem parafii, w której dziecko będzie ochrzczone. Tam też sporządza się odpowiedni dokument chrztu. Chrzest jest warunkiem wejścia do Królestwa Bożego (J 3,5) oraz sakramentem wprowadzającym do społeczności Kościoła, dlatego prawosławni nie zwlekają z chrztem swoich dzieci¹⁴

4. Zakończenie

Teologia Cerkwi prawosławnej podkreśla z mocą, że Bóg nieustannie „wlewa” w człowieka swoje życie. Dokonuje się to przez misteria, które przyjmuje się w wierze. Przez nie zmartwychwstały Chrystus wkracza w świat, naznaczony grzechem ludzi odkupionych, aby w nich uśmiercać grzech i podarować życie nieśmiertelne. W wymiarze historycznym, wobec całej ludzkości, wcielony Syn Boży uczynił to mocą swej paschy, gdy przeszedł przez śmierć krzyżową, zwyciężając grzech i zmartwychwstał dając nowe, Boże życie. Owoce śmierci i rezurekcji Wcielonego Słowa docierają dziś do każdego człowieka przez słowo Boże i sakramenty.

---

¹⁴ Zob. *Chrzest prawosławny*, www.liturgia.cerkiew.pl.

W nich Bóg oczyszcza, uświęca i przebóstwia człowieka mocą swoich niestworzonych energii¹⁵.

Taufvergöttlichung in der byzantinischen Tradition

Zusammenfassung

In der gegenwärtigen orthodoxen Kirche sind Taufe, Firmung und Eucharistie — drei Sakramente der christlichen Initiation — streng miteinander verbunden. Sie werden in einem liturgischen Ritual erteilt. Dies betrifft auch Kinder. Die wesentlichen Elemente im Taufakt sind: die Aufrufung der Heiligen Dreifaltigkeit und das dreifache Eintauchen des Getauften im Wasser. Der Taufe-Erteilende, der Zelebrant, trägt folgende Formel vor: „Gottes Diener... (Vorname) ... tauft sich im Namen des Vaters, Amen. Und des Sohnes, Amen. Und des Heiligen Geistes, Amen“. Kranke Personen werden, durch das Gießen des Wassers auf den Kopf, getauft. Die Taufe bedeutet das mystische Begräbnis und die Auferstehung mit Christus.

---

¹⁵ Zob. MEYENDORFF, *dz. cyt.*, s. 206–213.